

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

1-2025
IJTIMOIY FANLAR

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Muassis: Farg'ona davlat universiteti.

"FarDU. Ilmiy xabarlar – Научный вестник. ФерГУ – Scientific journal of the Fergana State University" jurnali bir yilda olti marta elektron shaklda nashr etiladi.

Jurnal pedagogika, filologiya, tarix, falsafa, siyosat, kimyo, biologiya hamda geografiya fanlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnaldan maqola ko'chirib bosilganda, manba ko'rsatilishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020-yil 2-sentabrda 1109 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Muqova dizayni va original maket FarDU tahririy-nashriyot bo'limida tayyorlandi.

Tahrir hay'ati

Bosh muharrir
Mas'ul muharrir

SHERMUHAMMADOV B.SH.
AXMADALIYEV Y.I.

FARMONOV Sh. (O'zbekiston)	O'zRFA akademigi, f-m.f.d., prof.	ZUOGANG PENG (Xitoy)	Janubiy-g'arbiy universitet, b.f.d., prof
ZAYNOBIDDINOV S (O'zbekiston)	O'zRFA akademigi, f-m.f.d., prof	PANASYUK M (Rossiya)	Qozon federal universiteti, g.f.d, profr
A'ZAMOV A (O'zbekiston)	O'zRFA akademigi, f-m.f.d., prof	VALI SAVASH YYELEK (Turkiya)	Anqara Hoji Bayram Veli universiteti fil. f.d., prof
SAGDULLAYEV Sh (O'zbekiston)	O'zR FA t.f.d., prof	SIROJIDDINOV Sh (O'zbekiston)	Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU akademigi, fil.f.d., prof
TURAYEV A. (O'zbekiston)	O'zRFA akademigi, k-b,f,d., prof	ABADI, TOTOK WAHYU (Indonesiya)	Universitas Muhammadiyah Sidoarjo, Siyosat va xalqaro huquq.
RASHIDOVA S. (O'zbekiston)	O'zRFA k.f.d., prof	SCOTT LEVI (AQSH)	Ohio State University, PhD, prof
ABDULLAEVA Z (Qirg'iziston)	OshDU k.f.n., dots	AZIYA ZHUMABAYEVA (Qozog'iston)	Abay nomidagi Qozog milliy pedagogika universiteti
TOJIBOYEV K. (O'zbekiston)	O'zRFA akademigi, b.f.d., prof	SANIYA NURGALIYEVA (Turkiya)	Ataturk University
G'ULOMOV S. (O'zbekiston)	O'zRFA akademigi, i.f.d, prof	SALTANAT ABILDINA (Qozog'iston)	E. A. Buketov nomidagi Qaragandi davlat universiteti
JUMABEKOVA B (Qozog'iston)	b.f.d., prof		

Tahririyat kengashi

IJTIMOIY FANLAR BO'YICHA			
XONKELDIYEVA G.	FarDU, i.f.d., prof.	SIDDIQOV I.	FarDU, f.f.d., prof
XAKIMOV N.	FarDU, f.f.d., dots.	YULDASHEV S.	FarDU, f.f.d. (DSc)
ISOMIDDINOV M.	FarDU, t.f.d., prof	G'ANIYEV B.	FarDU, f.f.d., (DSc) dots.
USMONOV B.	FarDU, t.f.d., prof	QOSIMOV A.	FarDU, f.f.d., prof.
MAXMUDOV O.	FarDU, t.f.d., dots	QAMBAROV A.A	FarDU, f.f.d., prof
QAHHOROVA M.	Xalqaro islom akademiyasi, f.f.d., prof.	ALIMOVA N.O	FarDU, t.f.b.f.d., dots
QAMBAROV A.	FarDU, f.f.d.prof.	XASANOV M.X	FarDU, t.f.b.f.d., prof
MAMATOV M.	FarDU, f.f.d., prof.	SHAMSIYEVA M.X	FarDU, t.f.b.f.d., dots
DADABAYEVA	FarDU, yu.f.f.d., dots		

Bo'lim boshlog'i: Zokirov I.I., b.f.d.,prof.

Texnik muharrirlar: Sheraliyeva J.
Mirkarimova Sh.

Musahhihlar: Mahmudov F.
O'rinboyev I.

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona shahri, Murabbiylar ko'chasi, 19-uy.
Tel.: (0373) 244-44-57. Mobil tel.: (+99891) 670-74-60
Sayt: www.fdu.uz. Jurnal sayti: Journal.fdu.uz

Sh.Abdugʻaffor

XX asr boshlarida Fargʻona viloyatining Rossiya imperiyasi bilan iqtisodiy aloqalari 99

T.Egamberdiyeva, Sh.Oxunjonova

Taʼlimda gender yondashuvga oid xalqaro tajribalar tarixidan 105

R.A.Arslonzoda R.M.Qodirova

XX asrning 20-30 yillarida Oʻzbekiston SSR maktablarida tarix fanining oʻqitilishi masalalari 111

J.Sultonov

Chingizxonning tangut davlatini egallash yoʻlidagi oʻziga xos diplomatiyasi 116

E.K.Abdulxayev

Qatagʻon siyosati qurboni boʻlgan jadidlarning rehabilitatsiya qilinishi 122

Q.V.Yoʻlchiyev

Urush mavzusining badiiy ifodasi 126

X.P.Jurayev, N.O.Maqsumov

Mustaqillik yillarida Fargʻona viloyatida sport infrastrukturasi rivojlanishi 131

O.B.Abdunosirova

Temuriylar davrida yuqumli kasalliklar va ularning ijtimoiy-madaniy hayotga taʼsiri 134

D.J.Nizomitdinov

Amir Temurga asir tushgan nemis ritsari 138

A.R.Usmonov

Dehqonchilik anʼanalari bilan bogʻliq nomoddiy madaniyat (Fargʻona vodiysi misolida) 141

F.I.Qayumova

XX asr 20–30-yillaridagi iqtisodiy siyosat xususida ayrim mulohazalar (Fargʻona vodiysi misolida) 147

B.A.Usmonov

1470 – 1507-yillarda xurosonda Temuriylar davlatining siyosiy inqirozi va tugatilishi 153

B.A.Usmonov, R.X.Akbarov

Yangi qarashlarga boy tadqiqot 157

UO'K: 94(517):327(51)

CHINGIZXONNING TANGUT DAVLATINI EGALLASH YO'LIDAGI O'ZIGA XOS DIPLOMATIYASI**УНИКАЛЬНАЯ ДИПЛОМАТИЯ ЧИНГИСХАНА ПРИ ЗАВОЕВАНИИ ГОСУДАРСТВА ТАНГУТ****GENGHIS KHAN'S UNIQUE DIPLOMACY IN CONQUERING THE TANGUT STATE****Sultonov Javohir**

Farg'ona davlat universiteti, Strategik rivojlanish va xalqaro reytinglar bo'limi boshlig'i, mustaqil tadqiqotchi,

Annotatsiya

Ushbu maqolada Chingizxonning Tangut (Xia) davlatini egallash yo'lida qo'llagan o'ziga xos diplomatiyasi tahlil etiladi. XIII asr boshlarida Tangutlar Markaziy Osiyo va Xitoy o'rtasida muhim strategik mavqega ega bo'lib, bir necha savdo yo'llarini nazorat qilgan. Chingizxon dastlab Tangut davlatiga qarshi keng ko'lamli harbiy yurishlar uyushtirgan bo'lsa-da, faqat kuch ishlatish bilan cheklanmagan. U mahalliy elitalar, harbiy qo'mondonlar va amaldorlar bilan muzokaralar o'tkazish, strategik nikohlar, elchilar almashinuvi hamda iqtisodiy rag'batlar orqali Tangut yerlarini nisbatan kam qarshilik bilan o'z imperiyasiga qo'shishga erishdi. Bunday nozik yondashuv, bir tomondan, Tangutlar ichki ixtiloflarini yumshatsa, ikkinchi tomondan, mo'g'ullarning hududiy kengayishiga uzoq muddatli barqarorlik taqdim etdi. Maqolada aynan shu diplomatik strategiyalar, siyosiy manipulyatsiyalar va harbiy tadbirlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi. Natijada, Tangut davlatining bosib olinishi nafaqat mo'g'ullar imperiyasining mintaqadagi mavqeini mustahkamladi, balki Yevroosiyo savdo yo'llari va siyosiy muvozanatning tubdan o'zgarishiga ham sabab bo'ldi.

Аннотация

В данной статье рассматривается уникальная дипломатия Чингисхана при завоевании государства Тангу (Ся). В начале XIII века Тангу занимало важное стратегическое положение между Центральной Азией и Китаем, контролируя несколько ключевых торговых путей. Несмотря на то что Чингисхан изначально вел крупномасштабные военные кампании против Тангу, он не ограничивался одним лишь применением силы. Через переговоры с местными элитами, военачальниками и чиновниками, а также посредством стратегических браков, обмена послами и экономических стимулов, монголы смогли сравнительно легко включить тангутские территории в состав своей империи. Такой тонкий подход, с одной стороны, смягчил внутренние конфликты в Тангу, а с другой — обеспечил долгосрочную стабильность в процессе монгольской экспансии. В статье подробно анализируются взаимосвязь дипломатических стратегий, политических манипуляций и военных мероприятий Чингисхана. В результате завоевания Тангу значительно укрепилось влияние монголов в регионе, а также изменились торговые маршруты и политический баланс в масштабах Евразии.

Abstract

This article examines Genghis Khan's unique diplomacy in subjugating the Tangut (Xia) state. In the early thirteenth century, the Tangut occupied a vital strategic position between Central Asia and China, controlling multiple important trade routes. Although Genghis Khan initially conducted large-scale military campaigns against the Tangut, he did not rely solely on force. By engaging in negotiations with local elites, military commanders, and officials, as well as employing strategic marriages, envoy exchanges, and economic incentives, the Mongols successfully incorporated Tangut territories with minimal resistance. This nuanced approach both reduced internal discord among the Tangut and provided lasting stability for the Mongol Empire's territorial expansion. The article explores the interrelations between Genghis Khan's diplomatic strategies, political maneuvering, and military operations. As a result of the Tangut conquest, the Mongols solidified their regional influence, leading to significant changes in trans-Eurasian trade routes and altering the broader political balance across Asia.

Kalit so'zlar: Chingizxon, Tangut (Xia), diplomatiya, harbiy strategiya, XIII asr, mo'g'ullar, siyosiy manipulyatsiya, savdo yo'llari, barqarorlik, Markaziy Osiyo, Xitoy.

Ключевые слова: Чингисхан, Тангу (Ся), дипломатия, военная стратегия, XIII век, монголы, политические манипуляции, торговые пути, стабильность, Центральная Азия, Кумай.

Key words: Genghis Khan, Tangut (Xia), diplomacy, military strategy, thirteenth century, Mongols, political maneuvering, trade routes, stability, Central Asia, China.

KIRISH

Chingizxonning harbiy yurishlari XII-XIII asrlarning harbiy va diplomatik o'zgarishlarida muhim voqealar qatorida alohida o'rin tutadi. Ushbu maqola Chingizxonning Tangutlar davlatiga qarshi olib borgan harbiy kampaniyasini ilmiy asosda tahlil qiladi. Kampaniyada qo'llanilgan strategiyalar, jumladan, dushman qo'shinlarining ruhiyatiga ta'sir o'tkazish, muzokaralar olib borish va kuchlarni samarali safarbar etish orqali erishilgan natijalar, Tangutlar davlatining zaiflashuviga olib kelib, Markaziy Osiyo va Shimoliy Xitoy o'rtasidagi kuch muvozanatini tubdan o'zgartirdi. Ushbu tahlil jarayonida Chingizxonning harbiy-diplomatik strategiyalari, jumladan, harbiy manipulyatsiya, psixologik bosim va muzokaralar orqali amalga oshirilgan siyosiy maqsadlar ilmiy jihatdan tadqiq etiladi. Natijada, mazkur kampaniya nafaqat Mo'g'ullar imperiyasining kengayishi jarayonidagi hal qiluvchi bosqich sifatida, balki mintaqaviy siyosiy o'zgarishlarga bevosita ta'sir ko'rsatgan voqea sifatida baholanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ushbu maqola tarixiy voqealarni o'rganish uchun keng qamrovli va tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilgan. Tadqiqotda Chingizxonning Tangutlar davlatiga qarshi yurishlarida qo'llanilgan harbiy va diplomatik strategiyalarni yorituvchi tarixiy hujjatlar, zamonaviy tadqiqotlar hamda arxiv materiallari sinchkovlik bilan o'rganildi. Tangutlarning qarshilik ko'rsatish usullari va ushbu kampaniyaning natijalari mazkur bosqichda batafsil tahlil qilindi. Chingizxon tomonidan qo'llangan strategiyalar mintaqadagi umumiy siyosiy va harbiy jarayonlar kontekstida joylashtirilib tahlil qilindi. Bu yondashuv voqealarning ichki mantiqiy bog'liqligini aniqlashga imkon berdi.

Qiyosiy tahlil sifatida Tangutlar va Mo'g'ullarning diplomatik aloqalari boshqa davlatlar o'rtasidagi siyosiy va harbiy munosabatlar bilan taqqoslandi. Ushbu tahlil mintaqadagi kuch muvozanatining qanday o'zgarishlarga uchraganini chuqurroq anglash imkoniyatini yaratdi. Tadqiqotda xalqaro munosabatlar nazariyasining asosiy tamoyillaridan foydalanildi. Xususan, kuch va diplomatiya o'rtasidagi muvozanat, psixologik manipulyatsiya va strategik muzokaralar singari konsepsiyalar mazkur davr voqealarini tahlil qilishda nazariy asos bo'lib xizmat qildi. Mazkur metodologik yondashuv Chingizxonning Tangutlar davlatiga qarshi yurishlarining harbiy, diplomatik va siyosiy jihatlarini ko'p qirrali tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa tadqiqot natijalarining ilmiy asoslangan va ob'yektiv bo'lishiga zamin yaratadi.

Adabiyotlar tahlili doirasida Chingizxonning Tangutlar davlatiga qarshi olib borgan harbiy yurishlarini tahlil qilishda bir qator muhim ilmiy asarlar asos qilib olindi. Ushbu manbalar Mo'g'ullar imperiyasining harbiy, diplomatik va siyosiy strategiyalarini o'rganish uchun keng qamrovli ilmiy asosni taqdim etadi.

H. Desmond Martinning "The Rise of Chingis Khan and His Conquest of North China" asari Chingizxonning Shimoliy Xitoydagi harbiy yurishlarini batafsil yoritib, uning Tangutlar davlatiga qarshi yurishlarida qo'llagan strategiyalarini tahlil qiladi. Muallif dushman qo'shinining ruhiyatiga ta'sir ko'rsatish va muzokaralar olib borish orqali erishilgan natijalarni o'ziga xos yondashuvda tasvirlaydi. Ushbu tadqiqot Tangutlarning mudofaa strategiyasiga qarshi Chingizxonning harbiy-diplomatik qobiliyatlarini tushunishda muhim manba hisoblanadi.

Carl Fredrik Sverdrupning "The Mongol Conquests: The Military Operations of Genghis Khan and Sübe'etei" asari Chingizxonning harbiy yurishlarini harbiy operatsiyalar doirasida chuqur o'rganadi. Sverdrup Tangutlar bilan to'qnashuvda qo'llanilgan harbiy taktika va safarbarlik jarayonlarini keng tahlil qilib, Mo'g'ullarning muvaffaqiyat omillarini ko'rsatib beradi. Tangutlarning qarshilik strategiyalari va ularning muvaffaqiyatsizlik sabablari mazkur asarda puxta yoritilgan.

Jack Weatherfordning "Genghis Khan and the Making of the Modern World" asari Chingizxonning Tangutlar davlatiga qarshi yurishlarini nafaqat harbiy, balki diplomatik va iqtisodiy jihatdan ham o'rganadi. Muallif Tangutlar bilan erishilgan tinchlik kelishuvlari va ularning siyosiy ahamiyatini yoritib, Chingizxonning psixologik manipulyatsiya va strategik yondashuvlariga urg'u beradi. Ushbu asar Markaziy Osiyodagi kuch muvozanatining qanday o'zgarganini ko'rsatishda muhim ahamiyatga ega.

The Cambridge History of the Mongol Empire, Vol. 1, Part 2 (muharrirlar: Michal Biran, Hodong Kim va Michal Fibiger) Chingizxonning Tangutlar davlatiga qarshi yurishlarini Mo'g'ullarning umumiy tarixidagi o'rnini keng kontekstda tahlil qiladi. Mazkur kollektiv asar Tangutlar bilan olib borilgan diplomatik muzokaralarning Chingizxon imperiyasi siyosatiga qanday ta'sir ko'rsatganini ko'rsatib, bu jarayonlarning harbiy-diplomatik natijalarini batafsil ochib beradi.

Urgunge Ononning "The Secret History of the Mongols: The Life and Times of Chinggis Khan" asari Mo'g'ullarning o'z davridagi asosiy harbiy va diplomatik jarayonlarini yoritadi. Tangutlarga qarshi yurishlar psixologik manipulyatsiya va diplomatik strategiya jihatidan mazkur asarda o'ziga xos yoritilgan. Muallif Tangutlarning zaifliklaridan foydalanish orqali Chingizxon erishgan yutuqlarni tushuntiradi.

John Manning "The Mongol Empire: Genghis Khan, His Heirs, and the Founding of Modern China" asarida Tangutlarning Jin sulolasidan yordam so'rashi va bu jarayonning muvaffaqiyatsiz yakun topishini batafsil yoritadi. Muallif Tangutlar bilan tuzilgan tinchlik kelishuvlarini Chingizxonning uzoq muddatli strategik maqsadlariga xizmat qilgan vosita sifatida baholaydi.

Yuqorida keltirilgan barcha manbalar Chingizxonning Tangutlar davlatiga qarshi harbiy kompaniyasining harbiy, diplomatik va iqtisodiy jihatlarini chuqur tahlil qilishga imkon beradi. Bu asarlar Chingizxon strategiyasining nafaqat harbiy muvaffaqiyatlarga, balki mintaqaviy kuch muvozanatini o'zgartirishga qanday ta'sir ko'rsatganini ochib beradi. Mazkur manbalarning o'zaro uyg'unligi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Chingizxon hujumi davrida Xia davlatida Li Anquan 1206-1211-yillarda hukmronlik qilgan. U Chingizxon armiyasining real xavf deb hisoblagan bo'lsa ham o'z asosiy armiyasini janubdan shimolga ko'chirmaydi 1209-yilda Chingizxon qo'shini Vu-la-hai hududini egallab, Tangutlar davlatining poytaxti Chung-hsingga yurishni boshladi. Tangut qo'mondoni Vei-ming Ling-kung katta qo'shin bilan qarshilik ko'rsatgan bo'lsa-da, yo'qotishlar sababli himoyaga chekinishga majbur bo'ldi. Ushbu yurish Tangutlar davlatining zaiflashuviga va Chingizxon qo'shinining yakuniy g'alabasiga asos yaratdi[1].

Yoz oylari Chingizxon armiyasi ushbu shahar atrofidagi yaylovlarda dam oldi. Shuning uchun u Xia poytaxt yaqinida **katta** kuchlarni safarbar qilish uchun ko'p vaqtga ega bo'ldi[2]. 1210-yilga kelib, Chingizxonning Tangutlar davlatiga qarshi olib borgan harbiy yurishi o'zining yakuniy bosqichiga yetib, tarixiy burilish nuqtasini boshlab berdi. Ushbu yurish harbiy g'alabalar bilan birga, siyosiy manipulyatsiyalar va psixologik ustunlikni namoyon etgan, Markaziy Osiyo va Shimoliy Xitoy o'rtasidagi kuch muvozanatini tubdan o'zgartirgan kompaniya sifatida tarixda muhim o'rin egalladi.

Chingizxonning harbiy strategiyasi nafaqat jang maydonidagi taktikalarni, balki dushman ruhiyatiga ta'sir ko'rsatish orqali muvaffaqiyat qozonishni ham o'z ichiga olgan. Tangut armiyasining bosh qo'mondoni Vei-ming Ling-kungni pistirma orqali jang maydoniga tortib, Chingizxon dushman qo'shinining kuchini sinash va uni zaiflashgan holatda mag'lub etishga muvaffaq bo'ldi. Vei-ming Ling-kungning Chingizxon tomonidan qoldirilgan soxta kuchlarga qarshi hujumi uni butun Chingizxon askarlari bilan yuzma-yuz jang qilishga majbur qildi. Bu jang Tangut armiyasining og'ir yo'qotishlariga olib keldi va natijada Vei-ming Ling-kung asirga olindi.

Bu jangning ahamiyati Tangutlar davlatining poytaxti Chung-xingga yo'l ochib berdi. Chingizxon ushbu strategik shaharni egallash orqali Tangutlar davlatining iqtisodiy va harbiy qudratini zaiflashtirishni asosiy maqsad sifatida belgiladi.

Ushbu g'alabadan keyin Chingizxon armiyasi Tangut poytaxti Chjungxing (hozirgi Yinquan) shahriga yo'l olishadi. 1210-yilda ular metropolni qamal qilishni boshladilar, ammo uni yorib o'tish uchun vositalar yo'q edi.

Kuchli mudofaani buzish maqsadida Chingizxon shaharni suvga bosish uchun to'g'on quradi. Bu muhandislik inшоati 3 oydan keyin Xia odamlari tomonidan buziladi. Shaharni suvga bostirmoqchi bo'lib qurilgan to'g'on buzilishi natijasida mo'g'ul lashkarining qarorgohi suvga to'ladi. Chingizxon tezda o'z qo'shinlarini tepaliqqa olib chiqib, qo'shinni halokatdan saqlab qoladi. To'g'on halokatidan keyin ham Chingizxon qamalni davom ettiradi. Chingizxonning harbiy-strategik diplomatiyasini yana bir o'ziga xosligi shunda ediki, u shahar devorlariga to'g'ridan-to'g'ri hujum qilish o'rniga, atrofdagi qishloqlarda tartibsizlik va qo'rquvni keltirib chiqarishga, dushmanning qat'iyatiga putur yetkazgan holda muzokaraga kirishdi[3].

Bu holat shaharning taslim bo'lishiga yaqin qoldi. Li An-ch'uan noyabr oyida Chin sulolasidan yordam so'rab murojaat qildi. Chinning ko'plab vazirlari va yuqori martabali amaldorlari Tangutlarni qutqarish uchun qo'shin yuborishni tavsiya qilishdi, chunki Tangutlarning mag'lubiyati sulolasiga qarshi keyingi hujumga yo'l ochishi mumkin edi. Biroq, Jin hukmdori Jin Vei Shao Vang Tangutlar ham, Mongollar ham Jinning dushmanlari ekanligini aytib, Tangutlarning yordam so'rovlarini rad etdi[4].

TARIX

Chingizxon qamalning shartlari Tangut hukmdori Li An-ch'üanni muzokaralarga ko'ndirishiga ishonch bildirdi va bu maqsadda asir olingan Tangut qo'mondoni Hsien-peï U-Tani muzokarachi sifatida yubordi. Ammo Tangut hukmdori Li An-ch'üan shahar ichidagi ahvolni dushmanga oshkor qilish xavfidan qochish uchun Hsien-peï U-Tani shaharga kiritmaslikka qaror qildi. Bu qaror Tangutlar ichki zaifliklarini sir saqlash va shaharni hali ham kuchli himoya qobiliyatiga ega deb ko'rsatishga qara lgan edi. Tangutlarning oziq-ovqat ta'minoti og'irlashib borayotgan, shahar ichidagi infrastruktura va odamlarning hayoti esa Chingizxonning daryo suvini shaharga yo'naltirishi natijasida jiddiy zarar ko'rayotgan edi. Shu sababli, Li An-chuan muzokaralarga ehtiyotkorlik bilan yondashdi va ochiq sharoitlarda o'tkazishni rad etdi.

Biroq, shunga qaramay, tinchlik kelishuvi imzolandi. Tangut hukmdori o'z qizlaridan birini Chingizxonga turmushga berdi va quyidagi xabarni yubordi: "Sizning ulug'vorligingiz va qudratingiz haqida eshitib, biz qattiq qo'rqib ketdik, ammo endi biz sizning o'ng qo'lingiz bo'lamiz (vassalingiz) va sodiqlik bilan xizmat qilamiz. Biz sizga o'z yerlarimiz mahsulotlarini — tuyalarning junlari, junli matolar va lochinlar yetkazib beramiz[5]"

Chingizxonning Tangutlar davlati bilan tuzgan tinchlik kelishuvlari o'z davrining murakkab diplomatik va strategik sharoitlarini aks ettiradi. Ushbu jarayon kuch, diplomatiya va psixologik manipulyatsiyaning qanday qilib birlashib ishlaganini ko'rsatadi. Tangutlarning harbiy, iqtisodiy va siyosiy zaifliklari Chingizxon tomonidan mohirona strategiyalar bilan nazorat ostiga olinib, uning uzoq muddatli maqsadlariga xizmat qildi. Asirga tushgan Tangut qo'mondoni Hsien-peï U-Tadan muzokaralarda foydalanish esa ushbu strategiyaning noyob va o'ziga xos jihati bo'lib, o'z davrining ilg'or harbiy-diplomatik yondashuvlaridan biri edi. Chingizxon Hsien-peï U-Tani asirga olgach, undan oddiy harbiy mahbus sifatida emas, balki strategik vosita sifatida foydalanishni maqsad qildi[6]. Uni Tangutlar poytaxti Chung-xingda muzokarachi sifatida yuborish orqali Chingizxon ikki asosiy maqsadga erishishni ko'zlagan edi:

1. Shahar ichidagi sharoitlarni bilish:

Hsien-peï U-Taning shaharga kirishi orqali Tangutlarning ichki ahvoli, ayniqsa oziq-ovqat ta'minoti va qamalning ta'siri haqida muhim ma'lumot olish mumkin edi. Ushbu ma'lumot Chingizxonning keyingi harbiy va diplomatik qadamlarini yanada aniqroq rejalashtirishiga yordam berishi kerak edi.

2. Psixologik bosim o'tkazish:

O'z qo'mondonlaridan birining Chingizxon bilan hamkorlikda ishlashga majbur bo'lishi Tangut hukmdori va uning yaqinlari uchun katta ruhiy zarba edi. Bu Tangutlarning ichki zaifliklarini oshkor qilishiga va shahar mudofaasining zaiflashishiga olib kelishi mumkin edi.

Ushbu muzokaralarga Tangutlar hukmdorining o'ziga xos strategiyasi mavjud bo'lganini quydagicha izohlasak bo'ladi.

Tangutlar hukmdori Li Anchuan Hsien-peï U-Tani shaharga kiritmaslikka qaror qildi. Bu qaror Tangutlar uchun ikki tomonlama ahamiyatga ega edi:

1. Ichki zaiflikni yashirish:

Tangutlar shahardagi og'ir sharoitlar, oziq-ovqat yetishmovchiligi va daryo toshqinidan kelib chiqqan vayronagarchilik haqida ma'lumotning dushman qo'lga tushmasligini ta'minlashga harakat qildi.

2. Muzokaralarda mustaqillikni ko'rsatish:

Hsien-peï U-Taning shaharga kirishiga ruxsat bermaslik orqali Tangutlar o'zlarini hali ham kuchli va nazoratni qo'ldan boy bermagan davlat sifatida ko'rsatishga intildi. Bu harakat ular uchun muzokaralarda nisbiy ustunlikni saqlab qolish imkoniyatini berdi.

Kelishuvning siyosiy va iqtisodiy mazmuni haqida gapiradigan bo'lsak bu kelishuv jarayonida Tangutlar hukmdori Li Anchuaning Chingizxonga o'z qizini turmushga berishi nafaqat harbiy bosimni kamaytirish, balki Tangutlar davlatining siyosiy o'rnini qisman saqlab qolish strategiyasining bir qismi edi. Ushbu qadam ikki tomonlama foyda keltiruvchi ittifoq sifatida ko'riladi.

1. Tangutlar uchun foyda:

Tangutlar o'z davlatining to'liq yo'q qilinishining oldini olishga erishdilar va iqtisodiy faoliyatlarini qisman davom ettirish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu orqali Tangutlar ma'lum darajada o'z siyosiy identifikatsiyasini saqlab qolishdi.

2. Chingizxon uchun foyda:

Chingizxon Tangutlardan tuya, junli mato va lochinlar shaklidagi tributar imtiyozlarni qabul qilib, o'z imperiyasining iqtisodiy bazasini mustahkamladi. Ushbu resurslar uning keyingi harbiy yurishlari uchun muhim logistika manbai bo'lib xizmat qildi.

Tangut hukmdori tomonidan yuborilgan xabar, jumladan, "Biz sizning o'ng qo'lingiz bo'lamiz (vassalingiz) va sodiqlik bilan xizmat qilamiz," degan so'zlar Tangutlarning o'z suverenitetidan voz kechganligini anglatadi. Ammo bu kelishuv orqali Tangutlar o'z davlatining iqtisodiy va siyosiy tizimlarini qisman saqlab qolishga muvaffaq bo'ldilar. Bu esa Chingizxonning Tangutlarni butunlay yo'q qilishni emas, balki ularning resurslaridan strategik foydalanishni maqsad qilganligini ko'rsatadi.

Yana shuni ham alohida ta'kidlab o'tish joizki, Chingizxonning Hsien-pei U-Tadan foydalanishi nafaqat harbiy mahoratini, balki uning diplomatik salohiyatini ham ko'rsatadi. Dushman qo'mondonini o'z tomoniga og'dirib, undan strategik maqsadlarda foydalanish Chingizxonning siyosiy manipulyatsiya va psixologik bosim o'tkazishdagi ustunligini namoyish etadi. Bu yondashuv xalqaro munosabatlar tarixida kuchli tomonning zaif tomon ustidan nafaqat harbiy, balki diplomatik ustunlikka erishish uchun qanday vositalardan foydalanishi mumkinligini ochib beradi.

Shundan so'ng, Xia podsholigi 1210-yilning aprel oyida Chingizxonni oliy hukmdorligini tan oldi. Chingizxon ham ushbu taklifni qabul qilib o'z qo'shinini olib orqaga qaytib ketadi[7]. "Chingizxonning Tangut liderlari bilan muzokaralari pragmatik qadam bo'lib, Jin sulolasiga qarshi chiqishdan oldin muhim ittifoqdoshni shakllatirishni ko'rsatar edi. Chunki Chingizxonning Tangut liderlari bilan olib borgan muzokaralari harbiy va diplomatik jihatdan muhim ahamiyatga ega voqea sifatida ajralib turadi. Ushbu pragmatik yondashuv Jin sulolasiga qarshi kuchli ittifoqdoshlarni jalb qilish maqsadida amalga oshirilgan. Tangut davlati, Xitoyning shimoli-g'arbidagi strategik joylashuvi va resurslari bilan Chingizxon uchun muhim aliyans sifatida ko'rildi[8].

Muzokaralar davomida Chingizxon harbiy takliflar bilan birga Tangut liderlarini o'z tomoniga jalb qilishga intildi, bu esa uning kuchlarini birlashtirib, Jin sulolasiga qarshi jangovar strategiyalarini kuchaytirishga yordam berdi. Bu jarayon, shuningdek, Chingizxonning diplomatik ko'nikmalari va siyosiy strategiyasini namoyish etdi.

Mo'g'ullar yurishi Tangutlar davlatining harbiy qudratini zaiflashtirib, ularning ichki siyosiy barqarorligiga putur yetkazdi. Chingizxonning Tangutlarga qarshi yurishlari ularni Jin sulolasidan yordam so'rashga majbur qilgan bo'lsa-da, Jin imperatori Vei Shao Vang Tangutlarga yordam berishni rad etdi. Jin sulolasining beparvo munosabati Tangutlar tomonidan xiyonat sifatida qabul qilinib, ular Jin chegaralariga hujum qilishga qaror qildilar. Ushbu hujum Tangutlarning o'z noroziliklarini boshqa yo'nalishga yo'naltirishga qaratilgan edi. Tangutlar uchun Jin sulolasining yordam bermasligi nafaqat siyosiy sheriklikning yo'qotilishini, balki o'z mustaqilligini himoya qilishdagi asosiy tayanchdan ayrilganligini anglatdi. Jin sulolasining Tangutlarga yordam bermaslik qarori ichki siyosiy muammolar, Mo'g'ullar kuchayib borayotgan bir davrda qo'shimcha tahdidni keltirib chiqarmaslik istagi va Tangutlarga bo'lgan ishonchsizlik bilan bog'liq edi.

Tangutlarning Jin chegaralariga qilgan hujumlari o'z noroziliklarini namoyish qilish, harbiy qudratini ko'rsatish va ichki siyosiy legitimatsiyani mustahkamlashga qaratilgan edi. Jin sulolasi bilan yuzaga kelgan mojaro 1165-yilda boshlangan tinchlikni tugatdi va uzoq davom etgan to'qnashuvlar 1225-yilgacha davom etdi. Bu ziddiyat, asosan, Tangutlarning strategik manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan bo'lsa-da, ular uchun uzoq muddatli foyda keltirmadi. Mojaroning davom etishi Jin va Tangutlar kuchlarini zaiflashtirdi, bu esa Chingizxonga Jin sulolasiga qarshi yurishlarida strategik afzallik yaratdi.

Lane George fikricha, Tangut davlatini shunchaki zo'ravonlik orqali bo'ysundirish o'rniga, Chingizxon elchilar jo'natish va strategik nikohlar kabi diplomatik vositalarni qo'llash orqali mahalliy yetakchilarga mo'g'ullar bilan ittifoq tuzishning afzalliklarini ko'rsatishga erishgan. Ushbu nozik yondashuv Tangutlar hududini mo'g'ul boshqaruv tizimiga yanada silliq tarzda qo'shishga zamin yaratgan bo'lib, bu bilan Chingizxon mahalliy ijtimoiy tuzilmaning keskin buzilishini cheklab, harbiy harakatlarni tezroq yakunlashga muvaffaq bo'lgan[9].

Buning natijasida Tangutlar ichidagi qarshilik susaygan, mo'g'ullarning harbiy salohiyati esa har bir jang maydonida cheklanmagan holda ta'minlanib, keyingi bosqinchilik rejalari uchun ham zarur manbalar saqlanib qolgan. Shunday qilib, Chingizxonning Tangutlar bilan munosabatlaridagi bunday diplomatik va strategik yechimlari uning umumiy imperiyaviy siyosatining yaxlit qismi sifatida baholanadi.

Chingizxon ushbu mojaroning bilvosita foydalaridan unumli foydalanishga muvaffaq bo'ldi. Jin sulolasi va Tangutlar o'rtasidagi ziddiyat Jin imperatorlarining e'tiborini Mo'g'ullarga qarshi

TARIX

kurashdan chalg'itdi va resurslarini zaiflashtirdi. Shu bilan birga, Tangutlarning Jin sulolasiga qarshi kurashlari ularning Mo'g'ullarga bo'ysunishini kuchaytirdi, chunki Jin sulolasi tomonidan tashlab ketilgan Tangutlar oxir-oqibat Mo'g'ullar nazorati ostida qolishga majbur bo'ldilar. Chingizxonning Tangutlar va Jin sulolasi o'rtasidagi ziddiyatdan foydalangan holda harbiy, siyosiy va diplomatik strategiyasini yanada mustahkamlashi uning Shimoliy Xitoydagi ta'sir doirasini kengaytirishga xizmat qildi. Bu jarayon kuch va diplomatiyaning murakkab uyg'unligini ko'rsatib, xalqaro munosabatlar tarixida muhim saboq bo'lib qoladi.

XULOSA

Mazkur maqola Chingizxonning Tangutlar davlatiga qarshi yurishlarini harbiy va diplomatik jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda Chingizxonning harbiy strategiyasi nafaqat jang maydonidagi taktikalarni, balki psixologik manipulyatsiya va diplomatik muzokaralar orqali dushman qarshiligini zaiflashtirishga qaratilgan usullarni o'z ichiga olgani ko'rsatildi.

Tangutlar davlatining siyosiy va harbiy zaifliklaridan mohirona foydalanib, Chingizxon nafaqat Tangutlarning siyosiy mustaqilligini chekladi, balki Markaziy Osiyo va Shimoliy Xitoydagi kuch muvozanatini tubdan o'zgartirdi. Tadqiqot natijalari Mo'g'ullarning nafaqat harbiy qudratini, balki diplomatik salohiyatini ham ochib berdi. Tangutlar bilan erishilgan tinchlik kelishuvlari va resurslardan strategik foydalanish Chingizxonning uzoq muddatli imperatorlik maqsadlariga xizmat qildi.

Ushbu maqola Tangutlar va Mo'g'ullar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish orqali Chingizxonning pragmatik va strategik yondashuvlarini, shuningdek, ushbu jarayonning tarixiy ahamiyatini yoritib berdi. Maqola xalqaro munosabatlar va tarix fani uchun muhim saboqlar beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Martin H.D. *The Rise of Chingis Khan and His Conquest of North China*. – Nyu-York: Octagon Books, 1977
2. Sverdrup C.F. *The Mongol Conquests: The Military Operations of Genghis Khan and Sübe'etei*, Helion & Company Limited, 2017
3. Weatherford J. *Genghis Khan and the Making of the Modern World*, 2004
4. Onon U. *The Secret History of the Mongols: The Life and Times of Chinggis Khan*, 2021
5. Man J. *The Mongol Empire: Genghis Khan, His Heirs, and the Founding of Modern China*, 2014-yil
6. Lane G. *Genghis Khan and Mongol Rule*. Indianapolis: Hackett Publishing, 2006